

szkoła podstawowa
liceum

GRAMATYKA

wszystkie wymagane
wiadomości

zgodne z nową podstawą programową

dokładne wskazówki teoretyczne

przykłady i ćwiczenia

rozwiązania zadań

GRÉG
WYDAWNICTWO

GRAMATYKA

wszystkie wymagane
wiadomości

Autorka:

Dorota Stopka

Redakcja:

Agnieszka Antosiewicz

Korekta:

Rafał Milan

Karolina Rymut

Agata Tondera

Maria Zagnińska

ISBN 978-83-7327-105-0

Wydanie II zaktualizowane

© Copyright by Wydawnictwo GREG® Sp. z o.o.

Wydawnictwo GREG®

ul. Klasztorna 2B

31-979 Kraków

tel. (12) 680 15 50

www.greg.pl

Księgarnia internetowa: www.greg.pl

Znak firmowy GREG® zastrzeżony w Urzędzie Patentowym RP.

Wszystkie prawa zastrzeżone.

Żadna część niniejszej publikacji nie może być reprodukowana
lub przedrukowana bez pisemnej zgody Wydawnictwa GREG®.

Okładka:

Aleksandra Zimoch

Wykorzystano zdjęcie: LightField Studios/Shutterstock.com

Ilustracje:

Aliaksei 7799, davooda, Nsit/Shutterstock.com

Layout i skład:

Pracownia Register

szkoła podstawowa
liceum

GRAMATYKA

wszystkie wymagane
wiadomości

GRĘG
WYDAWNICTWO EDUKACYJNE

Spis treści

FONETYKA NAUKA O GŁOSKACH

Co to jest fonetyka?	7
Jak powstaje głos?	8
Głoska a litera	9
Klasyfikacja spółgłosek	13
Klasyfikacja samogłosek	15
Upodobnienia	16
Wymowa krakowsko-poznańska	25
Wymowa warszawska	25
Akcent wyrazowy	25
Akcent zdaniowy	26
Błyskawiczna powtórka	27

SŁOWOTWÓRSTWO NAUKA O TWORZENIU SŁÓW

Budowa i znaczenie wyrazów	30
Wyrazy podzielne i niepodzielne słowotwórczo	31
Rodzina wyrazów	31
Wyrazy podstawowe i pochodne	32
Budowa definicji słowotwórczej	33
Podstawa słowotwórcza i formant	35
Oboczności samogłoskowe i spółgłoskowe w obrębie podstawy słowotwórczej	37
Rodzaje formantów	39
Funkcje formantów słowotwórczych	42
Kategoria a typ słowotwórczy	43
Produktywny i nieproduktywny typ słowotwórczy	45
Podstawowe kategorie rzeczowników pochodnych	46
Kategorie znaczeniowe rzeczowników odrzeczownikowych	48
Kategorie znaczeniowe rzeczowników odczasownikowych	50
Kategorie znaczeniowe rzeczowników odprzymiotnikowych	51
Tworzenie wyrazów pochodnych bez zmiany ich znaczenia	51
Wyrazy złożone	52
Kłopotliwy łącznik	57
Skrótowce	57
Neologizmy	61

Nazwy własne, osobowe i miejscowe.....	64
Błyskawiczna powtórka	67

FLEKSJA

NAUKA O CZĘŚCIACH MOWY

Zasady klasyfikacji wyrazów na części mowy.....	70
Rzeczownik.....	72
Czasownik.....	82
Przymiotnik.....	97
Liczebnik.....	100
Przysłówek.....	106
Zaimek.....	108
Przyimek.....	114
Spójnik.....	116
Wykrzyknik.....	117
Partykuła.....	117
Błyskawiczna powtórka.....	120

SKŁADNIA

NAUKA O ZDANIU

Jak się porozumiewamy?	125
Podział zdań ze względu na cel wypowiedzi. Zdania oznajmujące, rozkazujące, pytające, wykrzyknienia.....	126
Zdanie a równoważnik zdania.....	128
Zdania rozwinięte i nierozwinięte.....	130
Zdanie pojedyncze. Części zdania	131
Zdanie złożone z podrzędnymi: podmiotowym, orzecznikowym, dopełnieniowym, okolicznikowym, przydawkowym	143
Zdania złożone współrzędnie	150
Szyk zdań składowych w zdaniach złożonych	153
Jaką rolę w zdaniu pełnią poszczególne części mowy?	155
Imiesłowny równoważnik zdania.....	157
Związki wyrazów w zdaniu	160
Wyrazy poza związkami	164
Mowa zależna i niezależna.....	165
Błyskawiczna powtórka	168

Wstęp

Gramatyka języka polskiego to często najbardziej nie lubiana część lekcji tego przedmiotu, która wielu uczniom sprawia problemy. Przedstawiamy najlepszą na rynku **książkę dla uczniów szkoły podstawowej i liceum**, która w prosty i rzeczowy sposób przedstawia zagadnienia gramatyczne wymagane w szkolnej praktyce.

Gramatyka wydawnictwa GREG zawiera cztery rozdziały, prezentujące tematy z zakresu **fonetyki, słowotwórstwa, fleksji i składni**. Napisana jest **przystępnym językiem**, a każdy temat zilustrowano mnóstwem trafnych **przykładów**, pozwalających zrozumieć przedstawione reguły i zasady. Są tutaj ułatwiające naukę tabelki, schematy, wykresy i obrazowe wyjaśnienia. Każdy temat uzupełniono **zestawem zadań wraz z przykładami rozwiązań**, które umożliwiają przećwiczenie w praktyce zdobytej wiedzy i umiejętności.

Polecamy każdemu uczniowi pracę z *Gramatyką* – by problemy z gramatyką poszły w niepamięć!

Autorka i Wydawnictwo GREG

Rozwiązania wszystkich zadań z tej książki możesz sprawdzić,
skanując kod QR lub wchodząc na stronę:

gramatyka.greg.pl

FONETYKA

nauka o głoskach

Dzięki budowie anatomicznej narządów mowy człowiek potrafi nie tylko wymawiać proste dźwięki – głoski, np.: a, l, e, b, ale też może łączyć je w całe ciągi, np.: ale, bal. Czasem z tych samych liter można zbudować różne wyrazy, np.: tak, kat. W tym rozdziale przyjrzymy się dokładniej procesowi, w wyniku którego powstaje głos. Zastanowimy się nad tym, jak to się dzieje, że wymawiamy dźwięki, a zatem – jak żyją dźwięki.

Co to jest fonetyka?

Aby odpowiedzieć na to pytanie, trzeba najpierw zapoznać się z kilkoma terminami:

- **fon** – oznacza dźwięk, głos, brzmienie;
- **fonacja** – wymawianie dźwięków mowy, wydawanie głosu;
- **fonem** – głoska.

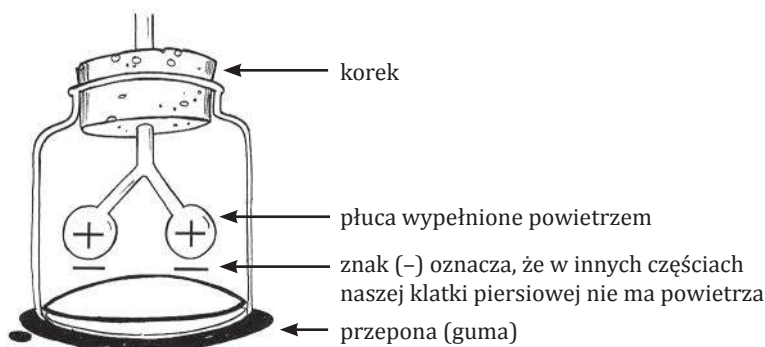
ZAPAMIĘTAJ!

Fonetyka to dział gramatyki, obejmujący naukę o głoskach, ich cechach charakterystycznych oraz ich wzajemnym oddziaływaniu.

» Jak powstaje głos?

Na ogół nie zastanawiamy się nad tym, w jaki sposób oddychamy, a jest to jedna z naszych najważniejszych czynności życiowych.

Spróbujmy wyobrazić sobie naszą klatkę piersiową jako duży słoik. Jego dno stanowi przepona – mięsień, wyobraźmy ją sobie jako gumową płytkę. Jak wprawić ten układ w ruch? Możemy to zrobić poprzez obniżenie przepony. Dzięki temu ciśnienie się zmniejsza, a ilość powietrza w płucach ulega zwiększeniu – to **wdech**; przy **wydechu** przepona wraca na swoje miejsce. Podczas wdechu pracują mięśnie rozszerzające żebra, podczas wydechu – mięśnie wydechowe. Przepona bierze udział w obydwu tych czynnościach, które faktycznie wykonywane są w bardzo szybkim tempie.

Ustaliliśmy już, że nasz aparat dźwiękowy zbudowany jest z **płuc** – ogromnych miechów, które tłoczą powietrze w górę ku **tchawicy** (specjalna rura wdecho-wo-wydechowa). Kolejnym etapem wędrówki powietrza jest **krtani i więzadła głosowe** (zwane też **strunami głosowymi**, w gruncie rzeczy są to mięśnie, które drżąc, wywołują dźwięk, można je sobie wyobrazić jako piszczałkę, za pomocą której powstają wysokie i niskie tony).

UWAGA!

Zbyt duże ciśnienie jest szkodliwe. Duże ciśnienie w krtani powstaje podczas krzyku, który jest szkodliwy nie tylko dla naszych nerwów, ale i dla naszych strun głosowych i w efekcie może doprowadzić do bardzo groźnych i poważnych chorób.

W pobliżu krtani i tchawicy znajduje się przełyk, który jest ważnym elementem przewodu pokarmowego. Aby uniknąć przedostawania się cząstek żywności z przełyku do narządów artykulacyjnych, natura obdarzyła nas **nagłośnią** – rodzajem klapki, która zamyka się, gdy jemy, otwiera, gdy mówimy.

Aby głos, który powstał dzięki drganiu więzadeł głosowych, został usłyszany przez odbiorcę, musi być wzmocniony poprzez **pudła rezonansowe**, których rolę pełnią trzy jamy: **jama gardłowa, jama ustna i jama nosowa**.

Podstawową funkcję podczas wymawiania głosek (a zatem wyrazów i zdań) spełniają ważne „urządzenia” jamy ustnej: **podniebienie miękkie** zakończone **języczkiem; podniebienie twarde; dziąsła; zęby; język**, który jest bardzo wrażliwym i niezmiernie skomplikowanym narządem zbudowanym z wielu mięśni; **wargi**.

Język i wargi są **narządami ruchomymi**, tzn. zdolnymi do zmian swego położenia.

Język może się poruszać:	
w kierunku pionowym:	w płaszczyźnie poziomej:
<ul style="list-style-type: none"> • góra, np.: przy wymawianiu l; • dół, np.: przy wymawianiu a. 	np.: przy wymawianiu głosek: s, ś, g (porównaj, co się dzieje, jeżeli wymawiamy te głoski kolejno).

Głoska a litera

ZAPAMIĘTAJ!

Litery są graficznymi znakami głosek.

Głoski to najmniejsze dające się wyodrębnić słuchem cząstki wyrazu.

W języku polskim wyróżniamy **32** litery: a, ą, b, c, ć, d, e, ę, f, g, h, i, j, k, l, ł, m, n, ó, o, ó, p, r, s, ś, t, u, w, y, z, ź, ż.

Głosek jest jednak znacznie więcej, bowiem często na oznaczenie jednej głoski potrzeba dwóch lub trzech liter, np.: **sz** – to jeden dźwięk, jedna głoska, ale dwie

litery (s + z), podobnie: rz, ch, cz, dz, dź, dzi, dź. A zatem w wyrazie „chrząszcz” wyróżnimy 9 liter i 5 głosek.

W zapamiętaniu pomogą ci wierszyki:

Litera

*Gdy ktoś zapyta, powiedz tak:
litera jest to głoski znak.*

Głoska

*Literę widzę oraz piszę.
Głoskę wymawiam oraz słyszę,
czyli innymi słowy:
głoski to dźwięki mowy.*

ĆWICZENIE

Zastanów się, ile głosek, a ile liter kryje się w wyrazach: **pies, nieść, lok, pióro, żart, wrzeciono.**

PRZYKŁAD:

pies litery (to, co piszesz): p + i + e + s = 4
 głoski (to, co słyszysz): pi + e + s = 3

A TERAZ SPRÓBUJ SAMODZIELNIE:

nieść	litery:
	głoski:
lok	litery:
	głoski:
pióro	litery:
	głoski:
żart	litery:
	głoski:
wrzeciono	litery:
	głoski:

Błyskawiczna powtórka

I. Pojęcia, które trzeba znać

- **fonetyka** – nauka o głoskach
- **fon** – dźwięk, głos, brzmienie
- **fonem = głoska** – to, co wymawiamy, czyli najmniejsza dająca się wyodrębnić słuchem częśćka wyrazu
- **litera** – to, co piszemy, czyli graficzny znak głoski
- **zgłoska = sylaba** – częśćka wypowiedzeniowa, której ośrodkiem jest **samogłoska**
- **upodobnienie** – zmiana właściwości głoski lub grupy głosek pod wpływem innej głoski lub grupy głosek

II. Narządy mowy

- a. płuca, tchawica, krtań (tu **wiązadła głosowe**, czyli mięśnie, które drżą pod wpływem przepływu powietrza, co wywołuje dźwięk);
- b. nasada: jamy – gardłowa, nosowa, ustna:
 - **ruchome** narządy mowy znajdujące się w nasadzie: podniebienie miękkie, język, wargi, szczęka dolna;
 - **nieruchome** narządy mowy znajdujące się w nasadzie: podniebienie twarde, dziąsła, szczęka górna.

III. Klasyfikacja spółgłosek

1. Ze względu na zachowanie wiązań głosowych:
 - a. dźwięczne: b, b', w, w', d, z, dz, ź, dź, ź, dź, g, g';
 - b. bezdźwięczne: p, p', f, f', t, s, c, sz, cz, ś, ć, k, k'.
2. Ze względu na ruch podniebienia miękkiego:
 - a. nosowe: m, m', n, n';
 - b. ustne: wszystkie pozostałe.
3. Ze względu na ruch środkowej części języka:
 - a. miękkie: m', l', b', p', w', f', n', ź, ś, ć, dź, g', k', h';
 - b. wszystkie pozostałe.

SŁOWOTWÓRSTWO

nauka o tworzeniu słów

W tym rozdziale przyjrzymy się bliżej życiu wyrazów. Choć na ogół, w codziennych kontaktach z innymi ludźmi, posługujesz się wypowiedziami, nie zapominaj, że na wypowiedzenia składają się wyrazy, które są niejako pośrednikami pomiędzy Twoimi myślami a odbiorcą wypowiedzi.

Budowa i znaczenie wyrazów

Każdy z was potrafi podać jakieś wyrazy z codziennego języka, np.: piękny, dom, stoi, na, wzgórzu, w, ogrodzie.

ZAPAMIĘTAJ!

Wyraz to zespół głosek lub głoska mająca znaczenie.

Wyrazy są **znakami**: przedmiotów, ilości, czynności. Są znakami, czyli coś **znaczą**, np.: tygrys, dom.

Czy jednak wszystkie wyrazy znaczą w ten sam sposób? Czy można narysować to, co znaczą wyrazy: w, nad, pod, i, zaraz, potem, od, po? Nie, a to dlatego, że są wyrazy **samodzielne znaczeniowo** i **niesamodzielne**, tzn. takie, które same nic nie znaczą, ale za pomocą tych słów określamy np.: relacje między przedmiotami, kolejność wydarzeń itp.

Wyrazy podzielne i niepodzielne słotwórczo

Na ogół możemy zrozumieć znaczenie wyrazu dzięki temu, że potrafimy odnieść je do innych słów, np.: **latawiec** to coś, co **lata**, **kotek** to mały **kot**. Ale już sam wyraz **kot** trudno określić w ten sposób. Takie relacje między wyrazami – ich wzajemne określanie się nazywamy **słotwórczym znaczeniem wyrazu**.

UWAGA!

Wyrazy, których nie możemy odnieść do innych wyrazów, są **niepodzielne słotwórczo**. Należą do nich wszystkie wyrazy niesamodzielne znaczeniowo, np.: na, w, pod, i itd. Wyrazy, które mają samodzielne znaczenie i które potrafimy odnieść do innych wyrazów, są **podzielne słotwórczo**, ale o tym później.

Rodzina wyrazów

Wyrazy nie lubią samotności, toteż egzystują w gromadach, można rzec, że żyją całymi rodzinami, tzn. bywają ze sobą spokrewnione, jak wyrazy: dom, domator, domowy, domownik, domek, domisko, które pochodzą od wyrazu **dom**. Zauważ, że częśćka „dom” znajduje się w każdym z nich. Podobnie wyrazy: starość, starzec, staruszek, staruszka albo: góry, góral, góralska, góralka, góraska.

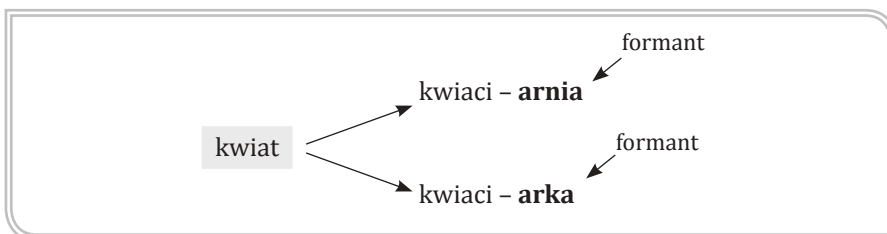

ZAPAMIĘTAJ!

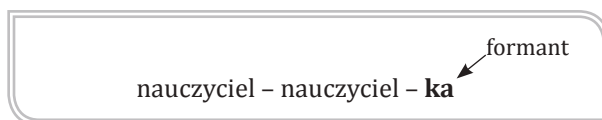
Rodzina wyrazów to zespół wyrazów pokrewnych, podobnych znaczeniowo. Wszystkie wyrazy jednej rodziny mają wspólną częśćkę.

» Funkcje formantów słowotwórczych

Formanty, czyli cząstki dodane do podstawy słowotwórczej, powodują, iż możemy tworzyć wyrazy pochodne o nowych znaczeniach, i na tym polega ich główna funkcja.

Teraz przyjrzymy się innym formantom:

Niektóre formanty dodane do podstawy słowotwórczej nie tworzą nowych znaczeń, tylko zmieniają, dookreślają i uszczegóławiają znaczenie wyrazu pochodnego; może to być np.:

- informacja o płci osoby (lekarz - lekar-**ka**);
- informacja o cechach przedmiotu, np.: jego wielkości (kwiat - kwiat-**ek**);
- wyrażanie dodatnich lub ujemnych stanów uczuciowych nadawcy informacji przez: zgrubienie, np.: dom - dom-**isko**, kot - koc-**isko** lub zdrobnienie, np.: kot - kot-**eczek**, syn - syn-**eczek**, córka - cór-**usia**;
- wskazanie na powtarzalność zjawisk, np.: grać - gr-**ywać**, poszukać - poszuk-**iwać**, wspomnieć - wspom-**inać**.

Kategoria a typ słotwórczy

Spróbujmy zacząć od przykładów. Dokonajmy analizy słotwórczej następujących wyrazów pochodnych:

prac ownia / \ podstawa formant słotwórcza	„tam, gdzie się pracuje” definicja słotwórcza	pracować (czasownik) wyraz podstawowy
--	---	---

pracownia – **rzeczownik odczasownikowy**, gdyż powstał od czasownika

kwia c arnia / \ podstawa formant słotwórcza	„tam, gdzie są kwiaty” definicja słotwórcza	kwiat (rzeczownik) wyraz podstawowy
--	---	---

kwiaciarnia – **rzeczownik odrzeczownikowy**, gdyż powstał od rzeczownika

prz ędz alnia / \ podstawa formant słotwórcza	„tam, gdzie się przędzie” definicja słotwórcza	prząć (czasownik) wyraz podstawowy
---	---	--

przędzalnia – **rzeczownik odczasownikowy**, gdyż powstał od czasownika

Wszystkie te przykłady to wyrazy o podobnym znaczeniu ogólnym, zostały one utworzone od rzeczowników lub czasowników za pomocą formantów: -ownia, -alnia, -arnia i oznaczają miejsce.

ZAPAMIĘTAJ!

Zbiór wyrazów pochodnych o tym samym lub podobnym znaczeniu ogólnym, utworzonych od różnych części mowy za pomocą różnych formantów, nazywamy **kategorią słotwórczą**.

Podane powyżej przykłady należą do kategorii – **nazwy miejsc**, np.: księgarnia, palarnia, cukrownia, trawnik, lotnisko, skarbnica.

Inne kategorie:

- a. **nazwy czynności**, np.: bieganie, czytanie, wożenie, ćwiczenie, picie, mycie;
- b. **nazwy cech abstrakcyjnych**, np.: szarość, białość, dobroć, miłość, smutek;

FLEKSJA

nauka o częściach mowy

» Zasady klasyfikacji wyrazów na części mowy

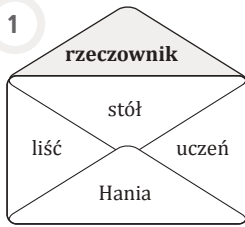
Wyrażając swoje myśli, używamy różnych wyrazów. Język polski zawiera około 120 000 słów. Aby w jakiś sposób uporządkować ten ogrom, podzielono wyrazy ze względu na to, co każdy z nich nazywa i w jaki sposób tę treść wyraża. A zatem opisując dany wyraz, należy się zastanowić nad tym:

- a. co za pomocą niego nazywamy: rzecz, czynność itd.;
- b. na jakie pytania odpowiada;
- c. czy jest odmienne, czy nieodmienne częścią mowy;
- d. czy się stopniuje;
- e. jakie właściwości posiada: czas, tryb, strona, aspekt, rodzaj.

W języku polskim mamy dziesięć grup wyrazów:

• rzeczownik• czasownik• przymiotnik• liczebnik• zaimek	• przysłówek• przyimek• spójnik• partykuła• wykrzyknik

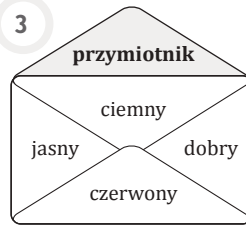
1

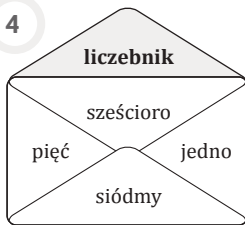
2

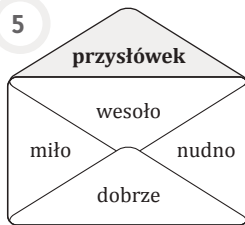
3

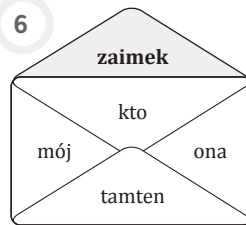
4

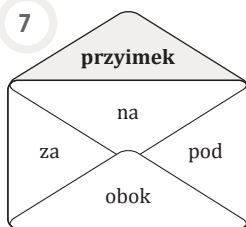
5

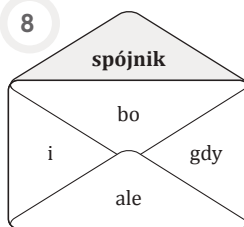
6

7

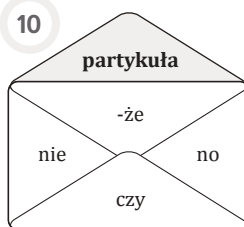
8

9

10

» Rzeczownik

Przystępujemy do otwarcia koperty z napisem rzeczownik.

ZAPAMIĘTAJ!

Rzeczownik – część mowy, która oznacza nazwy przedmiotów. Rzeczownik odpowiada na pytania: **kto? co?**

Pytania są związane z podziałem rzeczowników na osobowe, o które pytamy **kto?** (np.: nauczyciel, uczeń) i niesobowe, o które pytamy **co?** (np.: pies, liść, stół).

Podział rzeczowników

Wziąwszy pod uwagę znaczenie rzeczowników i ich właściwości gramatyczne, możemy wyróżnić jeszcze inne kategorie, np.: **rzeczowniki zmysłowe**, którymi nazywamy wszystko to, co istnieje naturalnie (można to coś sprawdzić naszymi zmysłami), np.: pies, stół, liść, i **rzeczowniki umysłowe**, za pomocą których tworzymy nazwy pojęć abstrakcyjnych, np.: pracowitość, honor, doskonałość, cześć, zawziętość.

Wszystkie rzeczowniki **zmysłowe** możemy dodatkowo podzielić na: **rzeczowniki żywotne**, czyli nazwy żywych, czujących istot, np.: pies, uczeń, nauczyciel; **rzeczowniki nieżywotne**, np.: stół, dom, list. Warto zapamiętać, że rzeczowniki nieżywotne rodzaju męskiego mają mianownik równy biernikowi.

Rzeczowniki można podzielić również ze względu na to, czy są nazwą jakiejś osoby: **rzeczowniki osobowe** oznaczają istoty rozumne, istniejące naprawdę lub nie, np.: Kasia, Zeus, krasnoludek; **rzeczowniki niesobowe** są nazwami organizmów żywych, np.: pies, dąb.

UWAGA!

Rzeczowniki osobowe mają w liczbie mnogiej inny mianownik i inny biernik, natomiast biernik rzeczowników niesobowych jest równy mianownikowi.

ĆWICZENIE

Stosując tę praktyczną radę, spróbuj się zastanowić, czy rzeczowniki: wędrowka, brzuch, palec są żywotne, czy nie?

Kolejny podział rzeczowników na **nazwy własne** i **pospolite** związany jest z bardzo ważną regułą ortograficzną. Otóż nazwy własne, czyli rzeczowniki, za pomocą których określamy nazwy jednej konkretnej rzeczy, np.: Wisła, Kraków, Wanda, Jowisz, piszemy zawsze wielką literą. Rzeczowniki pospolite, np.: rzeka, miasto, imię, planeta – piszemy małą literą. Jeżeli powiesz: „Chodzę do szkoły podstawowej”, to zarówno wyraz szkoła, jak i podstawowej należy napisać małą literą, gdyż szkół podstawowych jest wiele. Natomiast w zdaniu: „Chodzę do Szkoły Podstawowej nr 1” nazwę szkoły trzeba napisać wielką literą, gdyż jest to nazwa własna tej jedynej szkoły, do której uczęszczasz.

Rodzaj

Cechą rzeczownika jest rodzaj. Wyróżniamy trzy rodzaje rzeczownika – **męski** (ten), np.: ojciec, kot; **żeński** (ta), np.: kobieta, tablica; **nijaki** (to), np.: dziecko, drzewo w liczbie pojedynczej oraz **męskoosobowy** (ci np.: panowie) i **niemęskoosobowy** (te np.: panie, stoły) w liczbie mnogiej.

Rodzaj rzeczowników osobowych związany jest z rodzajem naturalnym, czyli płcią nazywanych osób, np.: Stanisław to rzeczownik rodzaju męskiego, Stanisława – rzeczownik rodzaju żeńskiego. Czasem rzeczownik rodzaju męskiego odnosi się do kobiety, np.:

Ona jest **świadkiem**. (świadek – rodzaj męski)

Ona jest **doktorem**. (doktor – rodzaj męski)

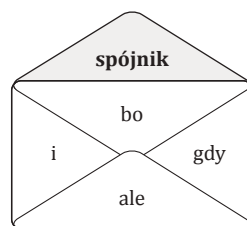
Zdarza się także odwrotnie: rzeczownik mający końcówkę -a, charakterystyczną dla rodzaju żeńskiego, jest nazwą męską, np.: sędzia, artysta, dentysta, a nawet... mężczyzna.

Rzeczowniki żywotne nieosobowe nie zawsze uwzględniają różnicę płci, np.: chociaż możemy ustalić płeć osobników na podstawie nazw: lew – lwica, wilk – wilczyca, to w przypadku takich wyrazów jak: żaba, ryba, ćma nie możemy utworzyć formy rodzaju męskiego (ale zawsze możemy sobie pomóc, dodając wyraz – samica lub samiec, np. żaby).

Rzeczowniki nieżywotne również mają trzy rodzaje, ale ich rodzaj zależy oczywiście tylko od formy gramatycznej wyrazu.

» Spójnik

Otwieramy następną kopertę. Tym razem zawrzemy bliższą znajomość ze spójnikiem.

ZAPAMIĘTAJ!

Spójnik to nieodmienna część mowy, która wiąże, łączy, spaja wyrazy w zdania.

- I. Do najczęstszych spójników należą: **i, a, ale, lecz, bo, że, ponieważ, gdy, jeżeli.**
- II. Do najczęstszych spójników, za pomocą których przyłączamy zdanie podrzędne, należą: **że, iż, aby, ażeby, żeby, jeśli, jeżeli, gdyby, gdy, choć, choćby, chociaż, ponieważ, gdyż, bo.** Używając któregoś z nich, zawsze stosujemy przecinek. Spójniki, przed którymi **zawsze stawiamy przecinek**, to również: **ale, lecz, dlatego, więc, zatem, toteż.**
- III. W zapamiętaniu **spójników, przed którymi nie należy stawiać przecinka**, pomoże wierszyk:

*czy, lub, bądź,
ani, ni,
tudzież, oraz,
albo, i.*

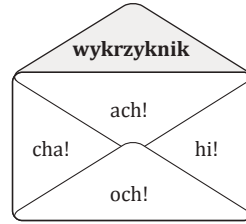
UWAGA!

Powtórzenie któregoś z tych spójników wymaga postawienia przecinka, np.: **i to, i tamto; ani on, ani ona.**

Wykrzyknik

Wykrzyknik zaprasza na swą prezentację.

ZAPAMIĘTAJ!

Wykrzykniki to **nieodmienne** wyrazy, którymi zaznaczamy w mowie nasz stan emocjonalny, np. wyrażamy radość, zdziwienie, smutek, podziw.

PRZYKŁADY

ach! ech! och! hej! hop! hejże! hola! hen! halo! o! ha! fe!

ĆWICZENIE

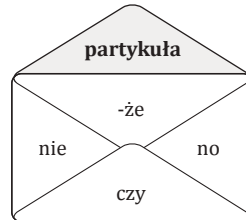
Spróbuj odszukać wszystkie wykrzykniki w tekście zamieszczonym poniżej:

Hej! Wy tam!
Hop, hop! Gdzie jesteście?!
Halo! Chodźcie do nas!
Aj! Oj! Uch! Jak boli! – wrzasnął Mirek.
O! jak mnie przestraszyłaś.

Partykuła

Ostatnią częścią mowy, jaką poznamy, będzie partykuła.

ZAPAMIĘTAJ!

Partykuła jest wyrazem **nieodmiennym**, który **podkreśla znaczenie** całej wypowiedzi lub zmienia jej sens.

Błyskawiczna powtórka

I. Odmienne i nieodmienne części mowy:

odmienne	nieodmienne
<ul style="list-style-type: none"> • rzeczownik, np.: dom • czasownik, np.: biega • przymiotnik, np.: biały • liczebnik, np.: trzy • zaimek, np.: ja 	<ul style="list-style-type: none"> • przyimek, np.: na • partykuła, np.: niech • wykrzyknik, np.: hej! • przysłówek, np.: ładnie • spójnik, np.: i

UWAGA!

Formy czasownika:

odmienne	nieodmienne
<ul style="list-style-type: none"> • forma osobowa, np.: biegnę • imiesłowy przymiotnikowe: czynny i bierny, np.: biegnący, umyty 	<ul style="list-style-type: none"> • bezokolicznik, np.: biegać • forma nieosobowa, np.: myto, rozebrano • imiesłowy przysłówkowe: współczesny i uprzedni, np.: biegnąc, siedzący

II. Pytania do części mowy:

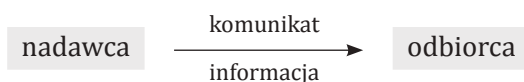
część mowy	pytanie	co nazywa
rzeczownik	kto? co?	rzecz, osobę
czasownik	co robi? co się z nim dzieje?	czynność, stan
przymiotnik	jaki? który? czyj?	cechę, właściwość
liczebnik	ile? który z kolei?	ilość
przysłówek	jak? gdzie? kiedy?	właściwość czynności

SKŁADNIA

nauka o zdaniu

Jak się porozumiewamy? <<

Porozumiewanie się to przekazywanie przez **nadawcę** (mówiącego) pewnych treści **odbiorcy** (słuchającemu).

Porozumiewać możemy się w różny sposób. Aby żyć w społeczeństwie, człowiek musi komunikować się z innymi ludźmi, dlatego sposób przekazywania myśli jest sprawą bardzo istotną. Człowiek najczęściej przekazuje informacje w formie **zdań**.

ZAPAMIĘTAJ!

Zdanie to wyraz lub zespół wyrazów zawierających jakąś myśl. Nie każda wypowiedź jest zdaniem – mianem zdania określamy tylko tę wypowiedź, która **zawiera orzeczenie**, czyli **osobową formę czasownika**, np.: Myślę o wakacjach.

» Podział zdań ze względu na cel wypowiedzi. Zdania oznajmujące, rozkazujące, pytające, wykrzyknienia

Mówiąc, posługujemy się wypowiedziami. **Wypowiedzenia** to zespół logicznie powiązanych wyrazów (zdanie, równoważnik zdania) lub pojedynczy wyraz zawierający jakąś myśl (bez względu na to, czy w tej wypowiedzi jest czasownik osobowy). Podział, który zaprezentowano poniżej, dotyczy zarówno zdań, jak i równoważników zdań. Przyjrzyjmy się wypowiedziom:

Jesteś niegrzeczny.
Ładną mamy dziś pogodę.
Jutro popłyniemy daleko, jeszcze dalej niż te obłoki...

Jaki cel chciał osiągnąć nadawca? W pierwszych dwóch zdaniach wyraził swój **sąd** o czymś, w trzecim zawarł pewną **informację**, powiadomił odbiorcę o czymś, **oznajmił** pewne odkrywcze prawdy. Taki typ zdania to **zdanie oznajmujące**.

ZAPAMIĘTAJ!

Zdanie oznajmujące to zdanie, w którym nadawca zawarł jakąś informację, myśl, swój sąd o czymś. Zdanie oznajmujące kończymy kropką.

Dlaczego jesteś niegrzeczny?
Jaką będziemy mieć pogodę?
Gdzie popłyniemy jutro?

Tym razem mówiący **pytał** o coś, czego nie wie. Taki typ wypowiedzenia nazywamy zdaniem **pytającym**.

ZAPAMIĘTAJ!

Za pomocą **zdania pytającego** wyrażamy niewiedzę. Stosujemy je w celu uzyskania wyjaśnienia. Zdanie pytające oznaczamy znakiem ?, pytajnikiem.

Bądź grzeczny.
Umyj zęby.
Popłyń ze mną.

Teraz mówiący chce, aby odbiorca wykonał jakieś działanie. W cytowanych powyżej wypowiedziach nadawca zawarł pewien **rozkaz**, którego wykonania oczekuje.

ZAPAMIĘTAJ!

Zdanie rozkazujące to zdanie, którego nadawca ma na celu spowodowanie określonej czynności.

Ależ jesteś niegrzeczny!
Bądź wreszcie grzeczny!
Gdzieś ty się tak ubrudził?!
Umyj się natychmiast!

Celem nadawcy tych wypowiedzi jest przekazanie pewnej informacji, ale czy są to zdania oznajmujące? W trzecim zdaniu zadano konkretne pytanie, ale czy jest to zdanie pytające? W pierwszym i drugim zdaniu mówiący chce, by odbiorca **wykonał konkretne działanie**, ale czy jest to zdanie rozkazujące?

Otóż są to przykłady zdań:

- pierwsze zdanie – **oznajmujące wykrzyknikowe**,
- drugie i czwarte zdanie – **rozkazujące wykrzyknikowe**,
- trzecie zdanie – **pytające wykrzyknikowe**.

UWAGA!

Zdaniem wykrzyknikowym może się stać każde zdanie (oznajmujące, rozkazujące, pytające), jeśli przez odpowiednią siłę głosu wyrazimy uczucie towarzyszące wypowiedzi. W piśmie wystarczy zastosować znak !, wykrzyknik.

» Zdania złożone współrzędnie

Wyrazy w obrębie zdania są względem siebie podrzędne lub nadrzędne, czyli określane lub określające, np.:

kotek (wyraz określany, nadrzędny)
 ↓ jaki?
 mały (wyraz określający, podrzędny)

lub współrzędne, np.:

kotek
 ↙ jaki? ↘
 mały wesoły

Wyrazy „mały” i „wesoły” są względem siebie współrzędne, choć względem wyrazu „kotek” oba są podrzędne.

Podobnie całe zdania są względem siebie złożone podrzędnie lub współrzędnie.

zdania
 ↙ ↘
 podrzędnie złożone współrzędnie złożone

0 zd. 1 0 zd. 2
Idę do kina i oglądam wystawy.

Jest to zdanie złożone, ponieważ posiada dwa orzeczenia: pójde, obejrze. Obie czynności wyrażone czasownikami wykonywane są jednocześnie. Ktoś robi jedną i drugą w tym samym czasie i przestrzeni. Taki typ zdania współrzędnego nazywamy **łącznym**.

ZAPAMIĘTAJ!

Zdanie złożone współrzędnie łączne – łączy w czasie i przestrzeni wykonywanie dwóch czynności.

Zdania łączne mogą być połączone za pomocą spójników i, a lub bezspójnikowo, np.: Pójde do kina, obejrze ten film.

O zd. 1 O zd. 2

Pójde do kina | albo odwiedze koleżankę.

Jakie relacje łączą te dwa zdania?

Podmiot może wykonać tylko jedną z czynności. Cóż, dylemat pozostanie: albo kino, albo koleżanka, ale nie można tym razem wykonać obu czynności naraz. Jest to zdanie **rozłączne**.

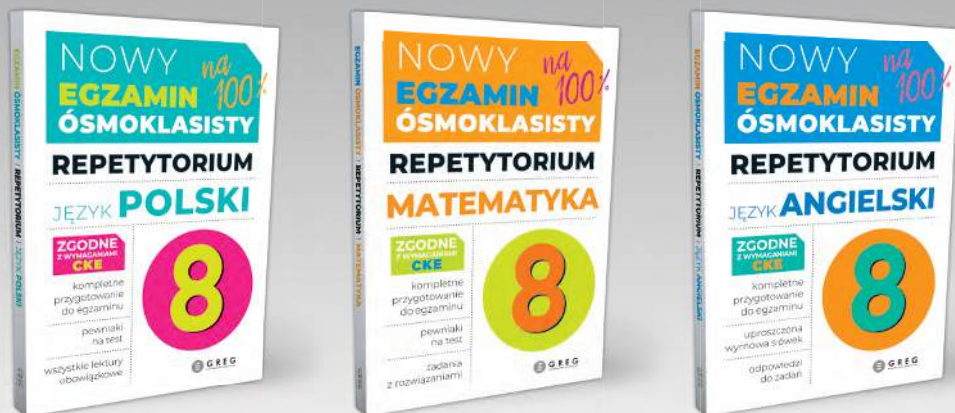
ZAPAMIĘTAJ!

Zdanie złożone współrzędnie rozłączne to takie, w którym treści zdań składowych wykluczają się wzajemnie. Typowe spójniki w zdaniu rozłącznym: albo, lub.

O zd. 1 O zd. 2

Ja pracuje, | a ty leniuchujesz!

Tym razem mamy do czynienia z dwiema czynnościami przeciwstawnymi (ja stoję, a ty siedzisz). Taki typ zdania nazywamy **przeciwstawnym**.

Kompletny zestaw na egzamin ósmoklasisty!
Szybko i pewnie do celu!
Znamy pytania na test i mamy na nie odpowiedzi!

GRAMATYKA

Gramatyka to kompleksowy poradnik dla wszystkich uczniów, który w zwięzły i przystępny sposób przedstawia **wymagane w programie szkolnym zagadnienia z fonetyki, słowotwórstwa, fleksji i składni**.

Tematy opisane są prostym i zrozumiałym językiem, z mnóstwem dokładnie wytłumaczonych przykładów. Dla uczniów chcących utrwalić i przećwiczyć nabytą wiedzę przygotowano liczne, ciekawe zadania.

Najlepsza książka, by opanować tajniki gramatyki!

Sprawdź rozwiązania zadań -
zeskanuj kod QR
lub wejdź na: gramatyka.greg.pl

Polecamy także:

ISBN 978-83-7327-105-0

9 788373 271050 >

GREG
WYDAWNICTWO

Wydawnictwo GREG
ul. Klasztorna 2B ■ 31-979 Kraków
www.greg.pl